

Woordenboek van het Frans-Vlaams. *Dictionnaire du flamand de France.*

Jacques Van Keymeulen

Eindelijk... er is een dialectwoordenboek voor het Frans-Vlaams. Het Frans-Vlaams wordt - zoals bekend - gesproken in de noordwestelijke hoek van Frankrijk (zie het kaartje, gekopieerd van blz. 6 van het woordenboek), in een gebied dat al in de tweede helft van de 17de eeuw door Lodewijk XIV is veroverd en in 1713 (Vrede van Utrecht) definitief bij Frankrijk is gevoegd. Sedert die tijd is het Vlaams er steeds meer achteruitgegaan, vooral na 1853, toen met het verbod op Nederlandstalig onderwijs het Vlaams definitief aan de officiële verachting werd prijsgegeven. De laatste tijd is er wat verbetering: in 2003 werd het Vlaams door het Franse "Ministère de la Culture" als minderheidstaal erkend; in het grensgebied wordt Nederlands aangeboden aan leerlingen van de lagere en middelbare scholen. Het aloude dialect van het Frans-Vlaanderen, dat grosso modo als een ouderwets soort West-Vlaams gekarakteriseerd kan worden, zal daardoor echter niet 'gered' kunnen worden. Wie meer wil te weten komen

Kaart van Frans-Vlaanderen, met de woonplaatsen van de zegslieden

keuvelende-kind

– *Boerekeuvel*, zie dat woord.

II) Zie *koegel*.

keuvelende, ['kø:vələndə], zn.o., kort schuin geveldak bij een wolfsdak, *toit à croupe faïtière*. Zie DB s.v. *keuvelende*, *keuvelende* en vgl. ook *WVD* I, 2 *Behuizing*. Vgl. *vrouweneude*. Zie de illustratie p. 14 van de inleiding. || E keuvelende an 't huus (Zermezele, 1990).

kevere, ['kø:və], zn.v., jenever, *genièvre* (Duinkerke, ong. 1970).

kevernutsje, ['kø:vənmøtsjə], zn.o., jenevertje, glaasje jenever, *petit verre de genièvre*, lok. *kevre*. || *In een carnavalsliedje in Duinkerke (ong. 1970):* Kéévremutsje, klakkebusse, kreuteneuze en koekpoer.

kieken, [ki:kən], zn.o., mv. kieks (ook westelijk Wvl.), dim. kieksche, kuiken, *pousin*. || Bekloeken is lik e kieksje bezorgen (Rekspoede, 2001). Dat kieken is e speggelaore (Rekspoede, 2002). Met e trop kieks huuswaors komn, *gezegd van een kip die verloren gelegd heeft* (Kaaster, 2003). De kieks 't eten geven (passim in FV).

– *E kiiksje op e barrige*, een kuikentje op een stokje (Kassel, 2002), *gezegd van iemand die verpaid is*. || Lik e kiiksje op e berretje (Kwaadieper, 1988).

– *Kieken en Koppen*, pn., Kiecken ('poelier') en Koppen ('Kopman' of 'Jacob'), [*antbroponymes*]. || *In een verje in Steenvoorde (1983), zie voor de volledige tekst s.v. hond:* Kieken en Koppen giengen te gaore om neuten te plokken.

kielje, [ki:ljə, 'ki:jə], zn.v., kegel, *quille*. Van Fra. *quille*. || Speeln met de kiiljen (Rubroek, 2001).

kieviet, [kiviet, 'kivit], zn.m., kievit, *vanneau*. Wvl. ook *pienvit*. Vgl. *WVD* III, 1 *Vogels*. || E kievit (Westkappel, 2001).

– En staot dao lik e kievit, *bij staat daar als een kievit* (Winnezele, 1980).

kijkebij, [ki:kəbi], bn., bijziend, *myope*. Zie

WVEW s.v. *kesjkebij*. TT. || En is kijkebii (Winnezele, ong. 1980).

kijken, [ki:kən], ww. (keek, ekkeken), kijken, *regarder*. Vgl. *Loq.* [1907]: "He-je gisteravend 't vierwerk ekkeken? Z'Hen den (overleden pastor) te kijken elleid in de voorkamer van z'n huis. Geh. *Abeele, in Fr. Vlanderen, Iper*".

|| En kiikt lik e lotje (Kaaster, 2002). En is te leeg te kiiken (Sint-Janskappel, 2003). En kiikt zo bedruktig (Winnezele). Me gaon gaon kiiken nao 't spiltje (passim in FV).

– *Je kiikt lik e sjuuu*, je kijkt verwilderd.

– *Kiik wat a kee*, kijk eens aan, *regarde un pen*.

|| *Kyk wat a kee*, wat a verlies langs a jaar (tekst Steenvoorde, 1938).

kijkers, [ki:kərs], zn.m., mv., driekleurige viooltjes, *violettes tricolors*. || Kiikertjes (Bollezele, 1975).

kijkuit, [ki'kyt], zn.m., gezicht, *visage*. Vgl. *Loq.* [1907]. || Sint-Anthonius het e raore kiikuut (Winnezele, ong. 1970).

kijte, [ki:tə], zn.v., kuit, *mollet*. Zie DB s.v. *kijte*. Wvl. *kiite*.

– *Z'n kiite komt uut*, hij watertandt, *il a l'eau à la bouche* (Sint-Janskappel, 2000, en Rekspoede, 2000).

kind, [kint], zn.o., mv. kinders, *kiineke* is niet meer de gewone verkleinvorm in FV. Meestal: *kiindje*, kind, *enfant*. || *In een gebedje in Volkerinkhove (1973), zie voor de volledige tekst s.v. blesmer:* Kiinetje bewaort Van vier Van waoter. E kiind verbeien (Rekspoede, 1979). 'n Hele reise kiinders (Bambeke, 1999). Dat kiind het de vasje (Westkappel, 2002). Mii kiind, vrii kiind, *mijn kind*, *mooi kind* (Volkerinkhove, 2002). Dat kiindje rupt (Volkerinkhove, 2002). 't Kiind was betoverd, 't wos van en aketesse (Westkappel, 2003).

– *Goe Vrijdag kind*, zie *goevrijdagkind*.

– *Zo haast is het kiinige Zjezus gebooren, de rape het neur smake verlooren*, als het Kerstmis is, zijn

Voorbeeldbladzijde uit het
Woordenboek van het Frans-
Vlaams.

over de geschiedenis van Frans-Vlaanderen en de taal van het gebied, verwijzen we naar de inleiding op het woordenboek en natuurlijk ook naar het recente boek 'Frans-Vlaams' (door H. Ryckeboer; Lannoo, Tielt, 2004).

Het *Woordenboek van het Frans-Vlaams* (hierna afgekort tot *WFV*) is van de hand van C. Moeyaert. Die heeft gedurende jaren Frans-Vlaamse woorden opgetekend, die eerst in *Ons Erfdeel* en daarna in de *Mededelingen* van het Komitee voor Frans-Vlaanderen werden gepubliceerd. Op aandringen van mensen als F. De Tollenaere (bekend etymoloog), van Jozef Deleu (*Ons Erfdeel*) en van Dirk

Verbeke (Komitee voor Frans-Vlaanderen), heeft C. Moeyaert zijn 'sprokkelingen' dan tot een woordenboek verwerkt. Doordat hij de bijstand heeft gehad van Dick Wortel (verbonden aan het Instituut voor Lexicologie in Leiden) en van taalkundigen als Debrabandere, Ryckeboer en Duvoskeldt, mogen we er zeker van zijn dat het *WFV* een kwaliteitsvol woordenboek is geworden. Het *Woordenboek van het Frans-Vlaams* sluit aan bij de rijke West-Vlaamse lexicografische traditie van *Loquela* (van G. Gezelle) en vooral van het grote *West-Vlaamsch Idioticon* (van De Bo). Met het *WFV* is eindelijk een goed woordenboek voorhanden voor misschien wel het interessantste gebied voor de Nederlandse taalgeschiedenis.

Een woordenboekartikel in het *WFV* is als volgt opgebouwd. Een trefwoord is niet in een dialectspelling, maar in de gewone lettertekens neergeschreven; de mate van vernederlandsing van de trefwoorden hangt af van de regelmatigheid van de klankcorrespondenties tussen Nederlands en Frans-Vlaams: dus *dronkhoofd* 'verdwaasd iemand' (de *oe* in de uitspraak *droenk-* is regelmatig), maar *dunderpeute* 'onweersbui' (de *u* in *dunder-* is onregelmatig). De uitspraak van de trefwoorden volgt dan tussen vierkante haken in het gangbare fonetische schrift. Die handelswijze is toe te juichen: door de vernederlandsingen wordt het woordenboek toegankelijk(er) voor een groot publiek; en tegelijk zijn we toch goed ingelicht over de uitspraak van de woorden. Na het trefwoord volgen grammaticale gegevens (bijv. woordsoort, geslacht ...), betekenis(sen), vaste verbindingen en uitdrukkingen. Elk woordenboekartikel bevat een vertaling in het Frans (soms + Picardisch), eventueel verwijzingen naar andere woordenboeken en allerlei opmerkingen. Na een dubbele streep (||) volgt een voorbeeld en eventueel tussen haakjes een plaatsnaam en een jaartal. Ik neem aan dat die beide laatste gegevens aangeven waar en wanneer C. Moeyaert het woord heeft opgetekend. Meer gedetailleerde uitleg over de opbouw van een woordenboekartikel en over de vorming van de trefwoorden vindt de gebruiker op blz. 11-14 (zie ook de voorbeeldbladzijde).

Het corpus van het woordenboek wordt voorafgegaan door: een Ten Geleide door F. De Tollenaere (blz. 7-8), een Voorwoord door C. Moeyaert (blz. 9-10), I. Iets over de opzet van dit lexicon (blz. 11-14), II. De Taal van de Frans-Vlamingen (blz. 15-17), III. De uitspraak van het Frans-Vlaams (blz. 18-19) en IV. Beknopte grammatica (blz. 20-38). Het hoofdstukje over Woordenschat (V., blz. 39-42) maakt duidelijk hoe interessant de Frans-Vlaamse woordenschat wel is. Moderne naamgeving als *spuuger*, *protter*, *spotter* voor 'bromfiets' en *ijzeren paard* voor 'tractor' tonen aan dat het Frans-Vlaams toch nog enige levenskracht bezit. Opmerkelijk is ook dat dit archaische kustdialect soms lijkt op het Hollands, dat ook een kustdialect is. Frans-

Vlamingen zeggen *oom* (niet *nonkel*), *verkoudheid* (niet *valling*), *hamme* (niet *hesp*), *knikker* (niet *marbel*), *appelboom* (niet *appelaar*), *mooi* (naast *schoon*), ...

De stukjes over het opzet van het woordenboek en over het Frans-Vlaamse dialect zijn niet ondertekend. Eric Duvoskeldt schreef ten behoeve van de Franstalige gebruikers een 'Préface à l'attention des lecteurs francophones' (blz. 43-49). Na de lijst met de gebruikte afkortingen (blz. 50), volgt dan een Frans-Vlaamse bibliografie (blz. 51-54), met de (dialect)woordenboeken en tijdschriftartikelen, die in de woordenboekartikelen zijn aangehaald. Achteraan in het woordenboek is een 'Index français-flamand' opgenomen (blz. 294-335), zodat het woordenboek voor Franstaligen ontsloten wordt. Helemaal op het einde staat een lijst met de zegslieden (blz. 336-340). Luc Ameel tekende de verzorgde en leuke illustraties. Ik miste wel een lijstje met de fonetische tekens, met voorbeelden die de uitspraak ervan duidelijk maken; de passage over 'De uitspraakspelling in de voorbeeldzinnen' (blz. 13-14) is maar moeilijk te volgen, zeker voor taalkundige leken.

Het *Woordenboek van het Frans-Vlaams* is een belangrijk werk, aangezien dit het eerste omvangrijke woordenboek is dat de woordenschat van een bijna uitgestorven, nagenoeg uitsluitend oraal overgeleverd Nederlands dialect in het uiterste zuidwesten van het continentaal-Germaanse taalgebied documenteert. Het Frans-Vlaams is een hoekstukje van een zeer grote taalpuzzel. De belangrijkste kritiek die op het werk geleverd kan worden is m.i. het ontbreken van een uitgebreid vertalend register van het Algemeen Nederlands naar de Frans-Vlaamse trefwoorden, waarmee de Frans-Vlaamse woordenschat ontsloten had kunnen worden. Het kan toch niet de bedoeling geweest zijn het woordenboek te schrijven voor de dialectsprekers zelf - die overigens aan zo'n woordenboek het minst behoefte hebben - en ook geen Standaardnederlands kunnen lezen of begrijpen. Het woordenboek is echter op zo'n wijze opgebouwd dat men het Frans-Vlaamse woord moet kennen (dikwijls met de uitspraak ervan) voor men het kan opzoeken; dat is bevreemdend voor een werk dat toch bedoeld moet zijn voor 'het nageslacht' en in elk geval voor gebruikers die het Frans-Vlaams net niet (meer) machtig zijn. Aangezien er geen Nederlands - Frans-Vlaams register is, moet de gebruiker die bijv. wil weten hoe men pakweg 'herder' zegt in het Frans-Vlaams het woord eerst naar het Franse *berger* vertalen en dan pas kan hij via het register Frans - Frans-Vlaams bij de dialectwoorden *berkier* en *schaapberkier* voor 'herder' uitkomen. De *Index français-flamand* (blz. 294-335) ontsluit de dialectwoordenschat dus niet alleen voor de Franstaligen maar - via een omweg over het Frans - vreemd genoeg ook voor de Nederlandstaligen!!! Ik kan me voorstellen dat het maken

van een vertalend register A.N.-dialect een hele klus is, maar meer bepaald voor woordenboeken van uitstervende / uitgestorven taalvariëteiten lijkt het me toch essentieel.

Het woordenboek draagt m.i. ook de sporen van het feit dat de opzet van het woordenboek blijkbaar af en toe het resultaat is geweest van een compromis tussen auteur en begeleiders. Heel wat trefwoorden bijv. leunen dicht aan bij de Frans-Vlaamse uitspraak, maar toch worden ze in de voorbeeldzin bij dat trefwoord anders gespeld (nl. in de spelling van Moeyaert). Bij het trefwoord *kijken* bijv. staat eerst tussen vierkante haken de fonetische spelling ['kikən]; in de voorbeeldzin staat *En kiikt lik e lotje* 'Hij kijkt als een sul', met dubbele *ii* dus. In hetzelfde lemma staat dan nog een citaat met *Kyk wat a kee*, met ypsilon deze keer. Dat wordt wat veel! De *ii*-spelling in de voorbeeldzinnen (bijv. *sprinkeloare*) kan bovendien ook voor een *e* staan in het trefwoord: zie het lemma *sprekelare* 'trapladdertje'. Ik heb me ook dikwijls afgevraagd waarom sommige voorbeelden/voorbeeldzinnen opgenomen werden: in zeer veel gevallen was er nauwelijks of zelfs geen verschil met het trefwoord. Een voorbeeldzin als 't *Is e kaste-lingboer* bij *kasteleinboer* 'kastelein, iemand die een hofstede beboert voor de eigenaar' zet maar weinig zoden aan de dijk.

Ik heb ook de indruk dat de teksten voor ze naar de drukker gingen, niet heel goed zijn nagelezen. Naast de te talrijke tikfouten en -foutjes (op de tweede regel van het 'Ten geleide' lezen we al 1981, waar het 1881 moet zijn), zijn er ook ernstigere mankementen. We hebben het dan niet over fouten als op blz. 15, waar in de eerste alinea drie keer *oosten/oostelijk* staat, terwijl het *westen/westelijk* zou moeten zijn, maar over flaters die de naam van het woordenboek zelf betreffen. In het Ten Geleide van F. De Tollenaere (blz. 8), het Voorwoord van Moeyaert zelf (blz. 9) en in de inleiding op de lijst met zegslieden (blz. 336) wordt aan het *Woordenboek van het Frans-Vlaams* gerefereerd met de naam 'Ons Oud Vlaams'. Blijkbaar was dat de titel die Moeyaert eerst in gedachten had voor zijn woordenboek, en die te elfder ure is veranderd, waarna men vergeten is een aantal teksten aan te passen. Dergelijke slordigheden passen allerminst in een woordenboek, een 'tekstsoort' die toch een toonbeeld moet zijn van nauwkeurigheid en consequentie. Ook in het woordenboekcorpus zelf staan soms onnauwkeurigheden: de illustratie op blz. 79 bijv. staat wel bij de juiste *bootkruine*, maar bij de verkeerde *boothamer* (zie in dat verband ook het lemma *aftrekken*).

Het *Woordenboek van het Frans-Vlaams* is erg belangrijk omdat voor de eerste keer een belangrijke verzameling Frans-Vlaamse woorden op een deugdelijke manier is samengebracht. Jammer is het ontbreken van een register Nederlands - Frans-Vlaams, waardoor de Frans-

Vlaamse woordenschat ontsloten zou worden voor de taalliefhebbers die het Frans-Vlaams niet machtig zijn - allicht de overgrote meerderheid van de gebruikers. Hopelijk kan een en ander bij een herdruk rechtgezet worden.

C. Moeyaert, Woordenboek van het Frans-Vlaams (Dictionnaire du flamand de France). Bewerkt door Dick Wortel; met medewerking van dr. Frans Debrabandere, dr. Hugo Ryckeboer, dr. Eric Duvoskeldt en een Ten geleide van dr. F. De Tollenaere. Davidsfonds/ Literair, Leuven (2005). 340 blz.